

Edhem Bey Camii'nde kare mekândan kubbeye geçiş köşe trompları ile sağlanmıştır. Normal Osmanlı camilerinin giriş kısmındaki kubbeli son cemaat yerine sahip değildir. İlâve olarak inşa edilen ahşap çatılı, revaklı iki dehliz caminin giriş cephesiyle bir yan cephesini sarmaktadır. Bu revakların sütun başlıkları, belirli bir üslûba uymayan ve Türk sanat geleneğine uygun düşmeyen bir biçimde işlenmiştir. Sütunların taşıdığı kemerler de yarım yuvarlaktır. 1944'te Alman işgali sona ererken yapılan çarpışmalarda yarısına kadar yıkıldığı halde daha sonra onarılan minaresi genellikle Rumeli'nin her tarafında rastlandığı gibi aşırı derecede yüksek olup gövdesi yivli, şerefe çıkması basittir.

Edhem Bey Camii'nin en ilgi çekici tarafı, gerek esas namaz mekânını gerekse dışarıdaki galerilerin iç yüzeylerini hemen hemen hiç boş yer bırakmayacak şekilde kaplayan kalem işi nakışlardır. Ancak Makedonya ve Bulgaristan'da olduğu gibi Rumeli'nin pek çok yerinde camilerin içlerinin, hatta dış yüzeylerinin çeşitli nakışlar ve resimlerle süslenildiği görülmektedir. Kubbe göbeğindeki yazı, salyangoz kabuğu şeklinde basit spiral bir çerçeve içine yazılmış, etrafı barok üslûpta motiflerle süslenmiştir. Pek zevkli bir sanat eseri tesiri bırakmayan bu nakışların aralarında çeşitli meyve resimleri de yer almıştır. Ayrıca cami içinde kubbeyi taşıyan kemerlerin dolgularında, caminin dışında giriş cephesi ve yan duvarıyla kemer içlerinde değişik manzara resimleri vardır. Bunların nereleri tasvir ettiği anlaşılamamaktaysa da bazılarında çifte minareli camiler resmedilmiştir. Caminin içinde çok nakışlı ahşap bir minber ve mahfil de bulunuyordu.

Edhem Bey Camii, mimarisi bakımından Osmanlı dönemi Türk yapı sanatı usullerine uygun olmakla beraber içi ve hatta dışındaki aşırı kalem işi renkli bezemelerle Balkanlar'da çok yaygın olan bir sanat anlayışı ve zevkine işaret eden bir yapıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Monuments d'architecture en Albanie, Tirana 1973 (içinde Arnavutluk'taki İslâmî eserlerin resimleri bulunan bu kitap görülemedi); E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 387-388; M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, İstanbul 1990, s. 251-259, 264-265; L. Rey — Hasan Ceka, "La mosquée de Ethem Bey", *Albania*, V, Paris 1935, s. 65-75 (görülemedi).

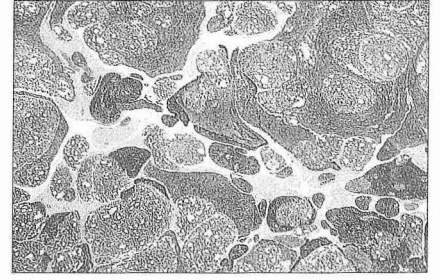
SEMAVİ EYİCE

EDHEM EFENDİ, Hezarfen

(1829-1904)

Nakşibendî şeyhi,
fen ve sanat adamı.

Üsküdar Sultantepe'deki Nakşibendîye tarikatına bağlı Özbekler Dergâhı'nda doğdu. Babası adı geçen dergâhın şeyhi Sâdık Efendi'dir (ö. 1846). Mahalle mektebini bitirdikten sonra babasından, amcasından ve dergâha gelen Buharalı âlimlerden özel ders alarak yetişti. Üstün yeteneği sayesinde mimari, hendese, kozmografya ve teknik konularda devrin akademik seviyesine erişen İbrahim Edhem Efendi Çağatayca, Arapça, Farsça ve Ermenice'nin yanı sıra teknik kitaplardan faydalanabilecek kadar Batı dillerini öğrendi. Amcası Abdürrezzak Efendi'nin ölümünden sonra dergâhın şeyhi oldu (1271/1855). Ancak el sanatlarına ilgisinden dolayı bu makamı oğlu Sâdık Efendi'ye bırakarak meraklı olduğu konularla uğraşmayı tercih etti. İnce marangozluk, doğramacılık, oymacılık, hakkâklık, dökmeçilik, tornacılık, tesviyecilik, demircilik, makinecilik, dokumacılık, matbaacılık sahalarında ihtisas sahibi olan Edhem Efendi, Midhat Paşa tarafından kurulan Mekteb-i Sanâyi'in imalât müdürlüğüne tayin edildi. Burada birçok talebe yetiştirdi; ancak kendisini çekemeyenlerin faaliyetleri sonucu bir süre sonra tâmirât-ı âliye müdürlüğü göreviyle Hicaz'a gönderildi. Kâbe'nin içinde ve dışında işçilerle beraber bizzat çalışırken kullandığı malayı başka hiçbir yerde kullanmayıp saklamış, "müci-i şefâat olur" ümidiyle öldüğü zaman kendisiyle birlikte gömülmesini vasiyet etmiş ve bu vasiyeti yerine getirilmiştir. Ayrıca ziyaretçilerin içine

Hezarfen Edhem Efendi'nin "battal ebrusu"
(M. Uğur Derman koleksiyonu)

düşmelerini önlemek maksadıyla Zemzem Kuyusu'nun üstünü kafes şeklinde yekpâre kurşun dökerek kapatmıştır. Edhem Efendi Ravza-i Mutahhara'nın tamiriyle de uğraştı. İstanbul'a döndüğünde resmî bir görev almayıp dergâh mensuplarını ve Buharalı misafirleri geçindirmek için bildiği el sanatlarını icra ederek hayatını kazandı. Oldukça ileri bir yaşta Çarşambalı Ârif Bey'den ta'lik hattını öğrenip icâzet aldı. Babasından öğrendiği ebruculuğu da devam ettirmiş ve bu sanat talebesi M. Necmeddin Okyay yoluyla zamanımıza gelebilmiştir.

Türkiye'de ilk kurşun boruyu döken Edhem Efendi dergâhtaki derin kuyudan su çeken bir tulumba yapmış, imal ettiği sünnet aleti Almanya'da takdir-nâme almıştır. Bazı eserleri Paris sergisinde teşhir edilmiş (1867) ve kendisine madalya verilmiştir. Yaptığı bir buharlı makineyi Üsküdar Şemsipaşa'da sandala takarak sandalı pervane kuvvetiyle Kuzguncuk'a yakın Paşalimanı'na kadar yürütmüştür. Eserlerinde imza olarak Kâmî mahlasını kullanan Edhem Efendi, bunları dergâhın mescidi altındaki iş odasında imal eder, tezyinat ve teknik resim çizmeyi de bildiği için yapacağı alet ve eşyanın modelini, dökümünü, tornasını, perdahtını bizzat kendisi yapardı. Son derece mütevazı, hoşsohbet bir insan olan Edhem Efendi'nin zamanında Özbekler Tekkesi bir ilim ve sanat akademisi haline gelmiştir. Devrin âlim ve sanatkarları ondan feyiz almak için ziyaretine gelirlerdi. Gençliğinde okçuluğa merak sarıp bu sporda da başarı gösteren Edhem Efendi, 93 Harbi'nde Üsküdar'da teşkil edilen millî taburun (Mevkib-i Hümayun) kumandanlık görevinde bulunmuştur.

Hezarfen
Edhem
Efendi'nin
Hüseyin
Zekâî Paşa
tarafından
yapılmış
yağlı boya
tablosu
(Özbekler
Tekkesi -
Üsküdar /
İstanbul)

Hezarfen Edhem Efendi'nin Özbekler Tekkesi'nde imal ettiği (1290/1873) buhar makinesinin plakası ve makineye taktığı pervane

Edhem Efendi'nin eserlerinden pek azı, bugün torun çocuklarının oturduğu Özbekler Tekkesi'nde korunmaktadır. Bunların saklandığı dolabın üstüne metni kendisine ait olan, "Nakışlar dolapta saklıdır, bunları yapan da toprakta gömülüdür" anlamındaki Arapça beytin yazdırılmasını vasiyet etmiş, bu vasiyeti ebru talebesinden hattat Aziz Rifâi Efendi tarafından yerine getirilmiştir.

20 Şevval 1321 (8 Ocak 1904) Cuma gecesi tekkenin mescidinde yatışı namazı esnasında vefat eden Edhem Efendi ertesi gün tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Kabir kitâbesindeki manzume Rıza Teflik Bölükbaşı'ya aittir. Eski Washington büyükelçisi Münir Ertegün (ö. 1944) Edhem Efendi'nin torunudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 213-214; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 76; M. Uğur Derman, *Türk Sanatında Ebrû*, İstanbul 1977, s. 32-40; a.mlf., "İbrahim Edhem", *TA*, XIX, 505; Necmeddin Okyay'ın neşredilmemiş hatıraları (M. Uğur Derman özel kütüphanesi); Süheyl Ünver, Dosya, Süleymaniye Ktp., nr. 24.

M. UĞUR DERMAN

EDHEM EFENDİ, Müştakzâde

(1862-1933)

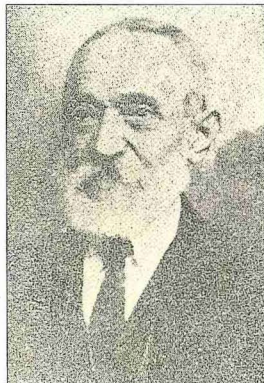
Kâdirî şeyhi,
mûsiki muallimi, bestekâr.

İstanbul Fatih'te Hoca Hayreddin Paşa mahallesinde doğdu. Babası İbrâillî Kadî İsmâil Hakkı Efendi, annesi Hatice Hayriye Hanım'dır. İlk öğrenimini aynı semtteki Hâfızpaşa İbtidâî Mektebi'nde yaptıktan sonra Fâtih Rüşdiyesi'ne devam ettiyse de rüşdiyeden mezun olmadı. Daha sonra Bahriye Haddehânesi'ne girdi. Bu arada 1874 yılında babasının vefatı üzerine Şeyhülislâm Kara Ha-

lîl Efendi onu himayesine aldı. 1876'da Muzika-i Hümâyûn'a girdi ve aynı yıl askerî fırka dîvânîharbinde jurnal çavuşluğu ile görevlendirildi. Daha sonra Yemen'e gönderilmek üzere teşkil edilen nişancı taburuna mülâzım rütbesiyle tayin edildiyse de annesinin arzusu üzerine askeriye'den ayrıldı.

Bu dönemde zamanın tanınmış âlimlerinden ders alarak kendisini yetiştirmeye başladı. Hocaları arasında, Fâtih Camii'nde İslâmî ilimlerle ilgili derslerine devam ettiği Karnâbâdlî Ömer Efendi, Ödemişli İbrâhim Efendi ve Şumnulu Hâfız İbrâhim Efendi'yi bilhassa zikretmek gerekir. Ayrıca yine Fâtih Camii'nde derslerine devam ederek kendisinden feyiz aldığı Köprülülü Mahmud Hoca'nın onun hayatında ayrı bir yeri olmuştur. 5 Şubat 1881 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Muhasebe Kalemî'nde göreve başladı. 1883'te buradan Bahriye Nezâreti'ne geçti. 1892 yılında hacca gitti ve üç buçuk ay Medine'de kaldı. Özellikle burada okuduğu Türkçe mevlid çok beğenilmiş ve hâfızalarda derin iz bırakan bir icra tarzı olarak kaynaklara geçmiştir. 21 Eylül 1900 tarihinde rütbe-i sâlise ile taltif edildi. 1905'te Erkân-ı Harbiyye Dairesi Kalemî'ne tayin edildi. 1914 yılında emekliye ayrıldı ve hemen ardından girdiği Defter-i Hâkânî İstanbul Kayıt Kalemî'nde uzunca bir süre görev yaptı.

Edhem Efendi'nin tasavvufî hayatı, bir Kâdirî halifesi olan babasının vefatından sonra hocası Köprülülü Mahmud Efendi'ye intisabı ile başlar. Seyrû sülûkünü tamamladığı 1891 sonlarında hocasının vefatı üzerine Said Efendi adlı Bağdatlı bir zata biat etti ve ondan Nakşibendiyye icâzeti aldı. Hac dönüşü oturduğu mahallede Kâdiriyye'den Çenezâde Dergâhî şeyhi Bağdatlı Mehmed Emin Efendi'ye intisap etti ve bu dergâhtaki müridlerin mânevî terbiyesiyle görevlendi-

Müştakzâde
Edhem Efendi

Müştakzâde
Edhem
Efendi
gençlik
yıllarında

rildi. Emin Efendi'nin vefatı üzerine dergâhtan ayrıldıktan sonra 1916'da Fetihîye civarında Kefevî Tekkesi'ne Kâdirî Şeyhi Arap Said Efendi'nin halifesi olarak vekâleten, bir müddet sonra da asâleten tayin edildi ve tekkelerin kapatılmasına kadar (1925) bu görevde kaldı. 1918'deki meşhur Fatih yangınında evi yanınca Çarşamba'daki Murad Molla Tekkesi'nde oturmaya mecbur oldu. 21 Şevval 1351 (17 Şubat 1933) tarihinde vefat etti ve Edirnekapı dışındaki mezarlığa defnedildi.

Edhem Efendi tasavvufî hüviyetinin yanında asıl şöhretini mûsiki hocalığı ve bestekârlığı ile kazanmıştır. Mûsikideki temel bilgilerini Muzika-i Hümâyûn'da iken aldı. Burada ilk hocaları sayılabilecek Sıdkı ve Kolağası Aziz Mahmud beylerden dinî ve din dışı eserler meşketti. Daha sonra devrin diğer üstatlarından ders alarak kısa zamanda kendini yetiştirdi ve ilk bestesini on yedi yaşında iken yaptı. Bir ara Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nde gınâ ve ilâhî muallimliği görevinde bulundu. Önceleri Malta kahvesinde, daha sonra da Hâfızpaşa Camii karşısındaki meşkhânesinde haftanın belirli günlerinde verdiği dersler Yıldız Sarayı'na verilen bir jurnal üzerine tatil edildi. Bu meşkhâne'de yetiştirdiği birçok ünlü mûsikişinas arasında Hâfız Sâmi, Hâfız Kemal, Hâfız Mecid (Sesigür), hânende Arap Hüsnü, hânende Arap Cemal (Câlân) en önemlileridir. Resmî görevlerinden ayrıldıktan sonra Murad Molla Tekkesi'ndeki ikametî esnasında da mûsiki derslerini sürdürdü. Hâfız Cevdet (Soydanses) ve neyzen Süleyman Erguner bu devrede yetiştirdiği tanınmış talebelerindendir.

Muzika-i Hümâyûn'a intisabından dolayı Hânende Edhem, Bahriye Nezâreti'ndeki memuriyeti sebebiyle Bahriyeli (Tersaneli) Edhem, Hicaz'a gittiği için Hacı Edhem, nihayet şeyh olması münase-